

A MAGYAR PONYVA ÚJ TÜKÖRE

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet
1118 Budapest, Ménesi út 11–13, I. emelet, Klaniczay terem

2023. november 28., kedd

- 9.30 Köszöntő (Csörsz Rumen István)
- 9.50 KÜLLŐS IMOLA: Bevezető: Ponyvanyomtatvány mint kulturális közvetítő csatorna
- 10.00 FRIED ISTVÁN: Ponyva és irodalom, irodalmi ponyva és ponyvairodalom
- 10.30 Vita
- 10.45 Kávészünet

I. NÉPSZERŰ VALLÁSOS NYOMTATVÁNYOK

Szekcióelnök: Tüskés GÁBOR

- 11.00 LIMBACHERNÉ LENGYEL ÁGNES: A vallásos ponyvanyomtatványok definíciós kérdései és speciális használatuk
- 11.20 MEDGYESY S. NORBERT: A vallásos ponyvák sajátosságai és kutatásának gócpontjai (tartalom, motivika, forrásvidék)
- 11.40 SZELESTEI NAGY LÁSZLÓ: A katekizmus, a 18. század második felének „népszerű” kiadványa
- 12.00 Tüskés ANNA: A ponyvaillusztráció mint képi forrás lehetőségei és határai, különös tekintettel a Ré-i (Val Vigezzo, Piemonte) Kegyelem Anyja / Vérehulló Szűz Mária kegykép tiszteletének Kárpát-medencei elterjedésére
- 12.20 Vita
- 13.00 Ebédészünet

II. NEMZETKÖZI MÓDSZERTAN

Szekcióelnök: MÁTÉ ÁGNES

- 14.00 VÁMOS ÉVA: A Perrault-meséktől Erasmusig. A 18. századi ponyva magyar és francia kutatások tükrében
- 14.20 RISZOVANNIJ MIHÁLY: Népszerű irodalom és zsidó művelődéstörténet. Kapcsolódási pontok
- 14.40 Kávészünet
- 15.00 KALAVSZKY ZSÓFIA: „S pár ponyva-könyv a ráadás”. 19. századi népszerű nyomtatványok Oroszországban. Kutatás, módszertan, elmélet
- 15.20 VOLTER DOMONKOS: Szlovakizált cseh nyelvű nyomtatványok kutatása Magyarországon
- 15.40 Vita

2023. november 29., szerda

III. TÖRTÉNETI IRODALOMSZOCIOLÓGIA ÉS A NÉPSZERŰ NYOMTATVÁNYOK

Szekcióelnök: GULYÁS JUDIT

- 9.30 DUKKON ÁGNES: A kalendáriumok szövegvilágának rejtelmek. Szempontok és megközelítési módok a kutatásban
- 9.50 MIKOS ÉVA: Hogyan és hogyan nem történeti források populáris olvasmányaink?
- 10.10 DOMOKOS MARIANN: Népmese és ponyva. Szövegfolklorisztika módszerek a szóbeliség és írásbeliség kölcsönhatásának vizsgálatára
- 10.30 Vita
- 10.50 Kávészünet

Szekcióelnök: DOMOKOS MARIANN

- 11.00 CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN: Világi líra a 18. századi magyar ponyvákön.
Szövegkiadáí tanulságok
- 11.20 KÜLLŐS IMOLA: A ponyvaballada
- 11.40 SZILÁGYI MÁRTON: Ponyvák, populáris olvasmányok, filológia
- 12.00 Vita
- 12.30 Ebédszünet

Szekcióelnök: MIKOS ÉVA

- 13.30 CSÁSZTVAY TÜNDE: Irodalomszociológiai nézőpontok a ponyva
láthatárán. A 19. század másodík felének modern ponyvakutatása
- 13.50 CHIKÁNY JUDIT: A hazai népies ponyvakutatás problémái 2.0
- 14.10 TÓTH DÓRA: Tanulságos, és, szép, történet, a, magyar, nép, számára.
Ponyvafüzetek címelemzése
- 14.30 Vita
- 14.50 Kávészünet

IV. JELENKORI POPULÁRIS IRODALOM

Szekcióelnök: VISY BEATRIX

- 15.10 KUSPER JUDIT: Populáris regiszterek, népszerű olvasmányok szerepe az
olvasóvá nevelésben – az antik mitológiai témák példáján
- 15.30 KISS DÁVID: „Ponyva” a középiskolai irodalomtankönyvekben?
- 15.50 DEMETER ZSUZSA: Mit számítanak a férfiak a sziklák és a hegyek mellett?
Nők a populáris regiszterben
- 16.10 Vita
- 16.40 Zárszó (Chikány Judit)

ABSZTRAKTOK

KÜLLŐS IMOLA

DSc, nyugalmazott egyetemi docens, ELTE

Bevezető: Ponyvanyomtatvány mint kulturális közvetítő csatorna

A ponyvakutatás: művelődéstörténeti szempontrendszerű alapkutatás. Eredményeit azok a humán tudományok és tudományterületek (folklorisztika, irodalom-, társadalom-, művészet- és zenetörténet, ezen belül a szövegfilológia, a sajtótörténet, az olvasás- és befogadás-szociológia) alkalmazhatják és kamatoztathatják, amelyek a hagyomány, a hagyományteremtés és horribile dictu: a hagyományvesztés kérdéseivel foglalkoznak. A jelen állapotfelmérő tanácskozás a hazai történeti előzményeket, a recens kutatásokat és szakkutatókat felsorakoztatva különböző megközelítési, módszertani lehetőségeket és megoldásokat mutat be, kínál föl. Összegezi eddigi eredményeinket például arra vonatkozóan, hogy a ponyva mint közvetítő (mediális) csatorna milyen fontos szövegforrás a folklór és az irodalom kutatóinak; vagy arra, hogy nyomtatása, terjesztése, olvasása még hányféle tudományterületet érinthet. Természetesen rámutathat fehér foltokra, olyan tematikus irányokra, vizsgálati szempontokra, amelyeknek még nincs megfelelő szakembere.

A konferencia egyúttal fel- és meghívás kíván lenni e régi alapkutatás felújított, megnagyobbított közös „játszóterére”, ahol a magyar művelődés és kulturális hagyomány „tükörcserepeiből” ki-ki szűkebb szakterülete módszereit használva, esetleg más tudományágak vizsgálati szempontjaitól megtermékenyülve újragondolhatja, átértelmezheti ismereteit, s tovább gazdagíthatja eredményeit mindannyiunk javára.

FRIED ISTVÁN

DSc, professzor emeritus, SZTE

Ponyva és irodalom, irodalmi ponyva és ponyvairadalom

A *ponyva* meghatározását nehezíti, hogy a 20. században is virágzott, kiadók rendezkedtek be ponyvaregények kiadására, melyek tartalmukban, küllemükben, a megcélzott közönségükben csak távolabbról emlékeztettek a 18. századtól terjesztett, ponyván árult füzetekre. Emellett mellőzték a lírát, mivel a gyorsan népsze-

rűsödő kabarédalok és kuplék ekkoriban kottával-szöveggel együtt jelentek meg erre szakosodott kiadóknál. Ugyanakkor az irodalom és a ponyva között szinte kezdettől fogva termékeny kölcsönhatás mutatható ki. Neves szerzők művei hamar kerültek kalendáriumokba, költők törekedtek, hogy reagáljanak a ponyvaműfajokra, esetleg megjelenítsék azok előadóit, versbe vagy prózába beillesszék a ponyvakiadványok vagy a ponyvára jutott kiadványok (például az *Árgirus*) témáját, esetleg rájátsszanak előadásmódjukra. Ugyanakkor ponyvaszerzők, mint Tatár Péter és mások habozás nélkül átemeltek műveikbe népszerű irodalmi alkotásokból (a *János vitézből* és a *Toldiból* 40–60–80 sort!), legfeljebb kissé roncsolt szöveggel. A ponyvairodalom bizonyos közönségnek szólt, az írók „megnemesítették”, az irodalmi népiesség elgondolásai szerint használták. Nem árt végiggondolni: külső formája, terjesztési módja alapján határozzuk-e meg a ponyvát, vagy találunk olyan közös vonást, amely a belső formát is láttatja. A nyomdai-technikai forradalom megváltoztatta a ponyvatémákat, „globalizálta”, külső-belső ismerveken módosított. Talán Rejtő Jenővel zárható (ideiglenesen) a történet.

LIMBACHERNÉ LENGYEL ÁGNES

PhD, etnográfus, intézményvezető, MNM Palóc Múzeum

A vallásos ponyvanyomtatványok definíciós kérdései és speciális használatuk

A vallásos és világi ponyvanyomtatványok összehasonlítása, közös jellemzőik számbavétele mellett az előadó ismerteti a szakrális ponyvaanyag sajátos jellegzetességeit. Bemutatja a paraszti használatban való fennmaradásuk okait, körülményeit, a folklórba való beépülésük, variálódásuk írásbeli és szóbeli példáit, az egyházi szabályozás hatásait. Szól a mágikus, amulettszerű használatról és napjaink ponyvaszerű kiadványairól is.

MEDGYESY S. NORBERT

PhD, tanszékvezető egyetemi docens, PPKE

A vallásos ponyvák sajátosságai és kutatásának gócpontjai (tartalom, motivika és forrásvidék)

A 18. század közepétől nagyjából 1945-ig kiadott vallásos ponyvák tömege egyelőre felmérhetetlen. Az országos hatókörű gyűjtemények (pl. OSZK, ELTE EK, Pannonthalmi Bencés Főapátság Könyvtára, Győri Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár) forrásai számba vehetők. Bálint Sándor (1904–1980) hagyatékáról már megjelent

egy katalógus 2010-ben, viszont Erdélyi Zsuzsanna (1921–2015) hagyatékának aprónyomtatványai még feltárára várnak.

Az eddigi kutatásokat összefoglaló, motivikus összefüggéseket felvázoló előadás a katolikus vallásgyakorlathoz kötődő aprónyomtatványok tartalmi sajátosságaival és forrásvidékével foglalkozik a főbb népénekítéltípusok és -források, népi paraliturgiák számbavételével. Főbb kérdéskörök: a ponyvák mennyire örökítették tovább 17–18. századi nyomtatott énekgyűjtemények (pl. a *Cantus Catholici* öt kiadása, Kájoni János *Cantionale Catholicum*ának három kiadása) anyagát? Milyen arányban közös a repertoár a 18. századi kéziratok iskolamesteri énekeskönyvek (például a *Döri és Vépi énekeskönyv*) tételeivel? Az egyes forrástípusok közötti szövegátvételek idején kölcsönös volt-e a hatás vagy egyirányú? Az előadás bemutatja a ponyvák keletkezésének virágkorában, az 1797 és 1930 között kiadott, országos és regionális hatáskörű katolikus énekeskönyveket is, amelyek esetében ez a (kölcsönös?) hatás elképzelhető. A 20. századi népzenei gyűjtések milyen arányban tükrözik a ponyvák és milyen arányban a hivatalos énekeskönyvek anyagát? Külön vizsgálatot érdemel a népi előénekesektől fennmaradt kéziratok sokasága, melyek énekeanyagának (Sopron és Vas megyei tapasztalataim szerint) legnagyobb része ponyvanyomtatványokról származik. Az előadás összefoglalja az iskolamesternek, a licenciátusnak és az előénekesnek (diktálónak, szentembernek) mint a ponyvák leggyakoribb használóinak feladatkörét és karakterének különbségét.

Az ún. népi szertartások, többórás paraliturgiák (Mária menyegzője, Mária temetése, Jézus-virrasztás, Jézus-keresés) és a búcsújárás repertoárját elsősorban a ponyvákön olvasható énekek adták. Tisztázandó, hogy a ponyvák énekei mennyire hordozzák a hivatalos egyházi énekkultúra rétegeit, és milyen arányban iskolamesterek vagy búcsúvezető és halottvirrasztó előénekesek alkotásai? Az énekek tartalmát, motívumait és toposzait tekintve mennyiben kanonizált és milyen arányban apokrif eredetűek? Az előadás érinti a szentisztelet történeti rétegeit, mert az aprónyomtatványok Szűz Mária mellett más szentek tiszteletére szóló énekeket is tartalmaznak, s összefüggésben állhatnak megfelelő időjárási viszonyokért könyörgő énekkel.

SZELESTEI NAGY LÁSZLÓ

DSc, nyugalmazott egyetemi tanár, PPKE

A katekizmus, a 18. század második felének „népszerű” kiadványa

Az előadás fő témaköréi: a kiadvány jellege, annak nem közvetlenül a hitoktatást érintő részletei, egyeduralkodóvá vált változatai, a kiadások nyelvi sokfélesége, hozzávetőleges példányszámai, terjesztésének sajátosságai, a kötetek használatának módja, valamint a tanítás/kiadvány együttes hatása.

TÜSKÉS ANNA

PhD, tudományos munkatárs, HUN-REN BTK ITI, egyetemi adjunktus, PTE

**A ponyvaillusztráció mint képi forrás lehetőségei és határai,
különös tekintettel a Ré-i (Val Vigezzo, Piemonte) Kegyelem Anyja /
Vérehulló Szűz Mária kegykép tiszteletének
Kárpát-medencei elterjedésére**

A Val Vigezzo *Mater gratiarum* ikonográfiailag egy homlokán vérző Szoptató Mária (Galaktotrophousa). A többi szoptató Madonna-képtől megkülönbözteti a kép alsó részén olvasható írástekerccs: „In Gremio Matris sedet Sapientia Patris”, azaz „Az Anya kebelében ott ül az Atya Bölcsessége”. A 15. század végén keletkezett észak-itáliai kegyhelyről számos másolat érkezett az Alpokon túlra, így a Kárpát-medencébe a 18–19. században, melyek közül sok magánáhitatú célú házioltár volt, néhány azonban újabb csodá(ka)t téve önálló zarándokhellyé vált, például Buda, Krisztinaváros, Havas Boldogasszony templom; Budakeszi, Makkosmária; Dunaföldvár, minorita templom; Görcsöny, templom; Pest, ferences templom; Petőfalva (Pöttelsdorf), Maria Steinwurf.

A szentképeken és imalapokon kívül például a Landerer, a Gyurián–Bagó és a Bagó nyomda krisztinavárosi ponyvanyomtatványain találkozunk ezzel az illusztrációval. Az ábrázolások vizsgálata – mint azt például az andocsi, a pócsi és a sasvári zarándokhely kisgrafikai megjelenítéseinek elemzése bizonyította – jelentősen hozzájárul a kegyhelyek történetének vizsgálatához.

VÁMOS ÉVA

PhD, főszerkesztő, Journal Francophone de Budapest

A Perrault-meséktől Erasmusig

A 18. századi ponyva magyar és francia kutatások tükrében

A tündérmeséktől a valós világig vezette olvasóit a történész Robert Mandrou a 17. és 18. századi francia ponyvairodalmat, a Troyes-ban kiadott „kék könyvtár”-sorozatot bemutató könyvében. Ezzel a könyvvel indultak újra a kutatások, és tanulmányok sora jelent meg a népi kultúra írott forrásairól. Az Annales-iskola új elméletének jegyében a történelmet „alulnézetből”, a mintegy három évszázadon átívelő *Bibliothèque bleue de Troyes* jegyében értelmezték. Vitákban edződve, de Mandrou nyomán jelentek meg ezután Geneviève Bollème és Lise Andries fontos művei a ponyvairodalomról. Erről a színes, rendkívül szerteágazó szövegkorpuszról itthon például Túróczi Trostler József írt egy Perrault-mesét idézve, majd 1978-ban Pogány Péter jelentette meg *A magyar ponyva tükrét* – Őrá is emlékezünk most. Azó-

ta több tudományág képviselői publikálnak jelentős műveket e témakörben, interdiszciplináris megközelítésben.

Mióta Robert Mandrou-tól átvehettem a könyvét, s Lise Andriesszel már beszélhettem könyvének a magyar ponyvára is vonatkoztatható tanulságairól, kutatásaim során az ő tanításaikkal, módszertani megközelítéseikkel is élek – ezt néhány példával illusztrálom majd.

RISZOVANNIJ MIHÁLY

PhD, Senior Scientist, Salzburgi Egyetem, Zentrum für Jüdische Kulturgeschichte

Népszerű irodalom és zsidó művelődéstörténet

Kapcsolódási pontok

A referátum célja, hogy – áttekintve a vonatkozó kortárs szakirodalmat – kapcsolódási pontokat mutasson fel a „ponyvakutatás” és a zsidó művelődéstörténeti vizsgálódások kérdésfeltevései között (elsősorban német nyelvű országok vonatkozásában), különösen a „népszerű írásbeliség” jellemzőire és alakulására, a műfajokra és médiumokra. A főbb érintett témakörök: a zsidó közösségek írásbeliségének és olvasmányainak differenciálódása, bővülése; a népies irodalom (Volksliteratur) alakulása: a vallási irodalom (Traditionsliteratur) témáinak feldolgozása vs. a környező műveltségek népszerű szövegeinek fordítása és terjesztése; az olvasás gyakorlata az életkor és a nemi szerepek szerint: speciális kiadványok a női olvasóknak és az ifjúságnak (nevelési kérdések); a nyelvek (héber, jiddis, német) és a nyelvváltás szerepe.

KALAVSZKY ZSÓFIA

PhD, tudományos munkatárs, HUN-REN BTK ITI

„S pár ponyva-könyv a ráadás”

19. századi népszerű nyomtatványok Oroszországban.

Kutatás, módszertan, elmélet

Az elmúlt harminc évben az orosz irodalomtörténeti és -szociológiai kutatások egyik fontos alaptételévé vált, hogy a 19. század során az orosz magas irodalom (*vüszokaja lityeratura*) intézményrendszere mellett kiépült egy autonóm, az előbbitől különböző, saját olvasói réteggel, írógárdával, bestsellerekkel, sikerlistákkal, kiadókkal és terjesztési technikákkal rendelkező *más típusú* irodalom. A szakirodalom ezt összefoglalóan vagy a társadalom alsóbb rétegeihez tartozó, alacsony iskolázottságú befogadók irodalmaként nevezi meg (*nyizovaja lityeratura*), vagy a *lubok irodalom* tudományos terminusával illeti. A két fogalom nem egészen fedi

egymást. Az első az *olvasó* felől közelít a jelenséghez, a befogadó felől, akinek az esztétikai ízlése, a témapreferenciái és világképe válik meghatározóvá. A második a *produktumból* magából indul ki, azaz a népszerű nyomtatványok, az ún. *lubok kiadványok* sajátosságait veszi számba. Az előadás célja e terminológia-használat mögötti megfontolások ismertetése, az orosz 19. századi popularitás-kutatás módszertani és elméleti irányainak rövid bemutatása.

VOLTER DOMONKOS

PhD-hallgató, PPKE

Szlovakizált cseh nyelvű nyomtatványok kutatása Magyarországon

A néprajzi terepmunka során magyarországi szlovák hagyatékokban jelentős számban dokumentálhatók 19. századi ponyvanyomtatványok. Ugyanakkor az Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Kisnyomtatványtárában is számos szlovakizált cseh nyelvű nyomtatvány található, amelyek feldolgozatlanok. Egy-egy hagyatéknál vagy forrásfeldolgozására számos lehetőség van, mivel a szövegek több tudományághoz is kapcsolódnak.

Az előadás bemutatja a *ponyva* definiálásának problémáit a szlovák szakirodalomban, valamint a pozsonyi intézetben (Ústav etnológie a sociálnej antropológie) dokumentált nyomtatványok katalógusrendszerét. Felvázolja a szlovakizált cseh nyelvű nyomtatványok összehasonlítása során adódó kutatási lehetőségeket, amelyek szorosan összefüggenek a nyomtatványok forrásvidékeivel és a nyomdák közötti kapcsolatokkal. A kiadványok összevetésekor megfigyelhető, hogy a nyomtatott szövegek nyelvhasználatára minden nyomdának volt saját úzusa. A szövegekben a cseh nyelv különböző formái jelennek meg, amire a szlovák irodalmi nyelv mellett elsősorban inkább archaizmusok és különböző nyelvjárások voltak hatással, ezáltal rendkívül eltérő nyelvezetű szövegek kerültek sajtó alá. Fontos szerepet játszott a szerzőség kérdése, amely szintén meghatározta a nyelvhasználatot. Bár a ponyvanyomtatványok funkcióját tekintve nem fontos, ezért ritkán ismert a szerzőség, de néhány kiemelkedő budapesti pap neve rendszeresen feltűnik a szakrális kiadványokon.

DUKKON ÁGNES
DSc, professor emerita, ELTE

A kalendáriumok szövegvilágának rejtelmerei Szempontok és megközelítési módok a kutatásban

Az előadó néhány kutatómódszertani kérdés felvetése (például a könyvészeti leíráson túl milyen szempontok alapján tárjuk föl az egyes kalendáriumok tartalmát, milyen módon deríthetők ki a toldalékszövegek forrásai, ezeknek milyen művelődéstörténeti értékei vannak) után konkrét példával is illusztrálja az elhangzottakat Frölich Dávid (1595–1648) boroszlói kalendáriumainak változatos toldalékaiból szemezgetve. Frölich az 1623-tól 1640-ig kiadott *Schreibkalenderek*ben évente adott közre fizikai, asztronómiai/asztrológiai, etnográfiai, földrajzi és történelmi tárgyú ismertetéseket, melyek célja az „egyszerű emberek” (die Einfältige) tájékoztatása, hasznos és érdekes olvasmányok közreadása volt. Ez a tudatos ismeretterjesztői magatartás megnyilvánul minden kalendárium toldalékában. Lett légyen az természettudományi vagy történelmi kérdés, soha nem mulasztja el megemlíteni a tágabb értelemben vett tanítói, felvilágosítói törekvését.

MIKOS ÉVA
PhD, tudományos főmunkatárs, HUN-REN BTK NI

Hogyan és hogyan nem történeti források populáris olvasmányaink?

Az előadás arra a kérdésre keresi a választ, mi lehet az oka annak, hogy eddig a populáris olvasmányok kutatásának nem sikerült felvirágoznia Magyarországon. Az előadó véleménye szerint ennek egyrészt gyakorlati okai voltak, főként az, hogy nem volt kapacitás a források feltárására. Az okok másik része esztétikai természetű, ami mind az irodalomtörténészek, mint a témában még az előbbieknél is erősebben érintett néprajz oldaláról a mai napig érzékelhető. A harmadik diszciplína, a történettudomány képviselői viszont erős és határozott elvárásokkal fordultak felé, ám ezeknek ez a forrásanyag sokszor nem tudott megfelelni.

Az előadás leginkább arról szól, hogyan lehetne mégis történeti – irodalom-, folklór-, kommunikáció- és médiatörténeti – forrásként kezelni, s mindehhez miképpen kell vagy kellene átalakítanunk gondolkodásunkat, felfüggeszteni bizonyos elvárásainkat, módszertani berögződéseinket. Az előadó tehát igyekszik körbejárni, mire használható a ponyva és mire nem.

DOMOKOS MARIANN

PhD, tudományos főmunkatárs, HUN-REN BTK NI

Népmese és ponyva

Szövegfolklorisztika módszerek a szóbeliség és írásbeliség kölcsönhatásának vizsgálatára

Az előadás az elmúlt évek szövegfolklorisztikai vizsgálatai alapján azt a kérdést járja körül, hogy milyen szerepet tölthettek be a 19. századi populáris nyomtatványok a magyar nyelvű népmeseszövegek formálódásában és terjedésében. E kutatások hipotézise szerint az olcsó, tömegesen terjesztett ponyvák fontos közvetítő közegét jelentették a mesék szóbeli és írásbeli hagyományozódásának. A mesekutatás számára a különböző mediális közegekben megjelenő *genetikus szövegláncok* azonosítása hatékony módszertani kiindulás lehet, érvényességének határát azonban a szóbeliségből lejegyzett szövegek textológiai hitelessége jelenti.

CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

PhD, tudományos főmunkatárs, HUN-REN BTK ITI

Világi líra a 18. századi magyar ponyvákon

Szövegkiadói tanulságok

Az 1750-es évektől fokozatosan kiszélesedik a magyar világi irodalom ponyvakiadásainak köre mind földrajzi, mind kiadói, mind tematikus szinten. A korábbi „históriák” kiadási gyakorlata mellett ekkor válik meghatározó műfajjá a lírai dalok, versek bő kínálata. Az előadó főként a ponyván terjesztett *világi szövegek* repertoárját, korszakonkénti jellegzetességei kutatja. Ezeket elsőként Stoll Béla és Varga Imre aknázták ki a *Régi magyar költők tára* 17. századi köteteiben (3., 9–11., 14.), majd Küllös Imola és az előadó a 18. századi közköltészet korpuszaiban (4., 8., 14–15.). Két kötetre való válogatás is megjelent *Magyar világi ponyvairodalom 1700–1840* címmel (2018, 2020). A forrásokat áttekintve szembeötlő a közköltészeti hagyományban játszott, *egyidejűleg konzerváló és frissítő, (re)kanonizáló szerep*. A ponyván kiadott világi versek között ugyanis a 18. század végén, sőt néha még a 19. század elején is bőven akadnak 17. századi eredetűek, amelyek spontán divatját a kéziratokban ekkor már nem (vagy csak a periferikusabb vidékeken) tudjuk adatolni. Ez az „értékmentés” hozzájárult ahhoz, hogy e régies szövegcsaládok a szélesedő alfabetizáció segítségével a 19. századra eljussanak a paraszti folklórbá, ami még tovább hosszabbította ismertségüket és variálódásukat (*A kánai menyegző*, Kádár István históriája stb.). Az előadás a kritikai kiadások főbb módszertani és textológiai tanulságait foglalja össze.

KÜLLŐS IMOLA

DSc, nyugalmazott egyetemi docens, ELTE

Ponyvaballada

Az előadás a szóbeliség és írásbeliség aktív kölcsönhatását mutató, a folkloristák által kevésbé kutatott témával, a 19–20. századi, új stílusú balladák körébe sorolt ún. *ponyvaballadák*kal foglalkozik. A megnevezés részint a megjelenés és terjesztés módjára, részint egy több évszázados, szájhagyományban élő, énekelt epikus énekműfajra utal. Számos szövegfilológiai és eredetproblémát eltakar azonban, mivel a ballada klasszikus műfaji meghatározását negligáló, illetve meghaladó jelentésköre van.

Az előadó kitér a balladák tipologizálására, a ponyvaballada főbb tematikus csoportjaira (egyházi: legendaballada; világi: betyárballada; bűntények; tragikus események elbeszélése), ismertebb szövegcsaládjainak európai, történeti megfelelőire, az énekelt szövegek szerkezeti, poétikai és stiláris sajátosságaira, valamint a hallgató/olvasó (?) közösségekben betöltött funkciójára, terjesztőire (képmutatók, vásári/búcsús árusok, újkori históriaírók, énekes koldusok). A szövegfolklorisztika, illetve a folklór filológia módszereit és eredményeit felhasználva az előadó megkísérli a *ponyvaballada* egyértelműbb fogalmi körülhatárolását.

SZILÁGYI MÁRTON

DSc, tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE

Ponyvák, populáris olvasmányok, filológia

Az előadás arra tesz kísérletet, hogy néhány korábbi, konkrét kutatási ötlet alapján megpróbáljon szempontokat adni a populáris szövegek (ponyvák, kalendáriumok) filológiai megközelítésére. A kérdés nem egyszerű: egy hagyományos, a klasszika-filológiai alapokból eredeztethető filológiai felfogás nem nagyon tud mit kezdeni azzal a szövegkezeléssel, amely ezeket a kiadványokat jellemzi. Sokkal inkább folklorisztikai módszertant kellene tehát követni az ilyen típusú vizsgálatoknál.

A példák az előadónak az *Uránia* folyóirat forrásaira irányuló, régebbi kutatásaiból és az újabb, az Arany kritikai kiadást megalapozó vizsgálódásaiból származnak. Ezek újragondolása másoknak is hasznosítható tanulságokat ígér.

Irodalomszociológiai nézőpontok a ponyva láthatárán

A 19. század második felének modern ponyvakutatása

Ponyva + irodalom? Vagy ponyva $\longleftrightarrow$ irodalom? Az előbbi a valóság. Ahogy Tábori Kornél, a 19. századvég nagy-/fővárosi szubkultúrájának páratlan ismerője fogalmazott: „Magyarország kiskorú lakosságának túlnyomó része megvan fertőzve. Ez a bevezető mondat – jól érzem – frázispuffogatásnak hallik; pedig a legborzalmasabb valóság. [...] annyit ki kell jelentenem, hogy legalább is csodálatos az a nembánomság, amellyel szabad utat engedtek nálunk a káros hatású bűnügyi és pornographicus irodalom virágzásának és pusztításának.”

Az utóbbi ellentétpár a 19. század utolsó harmadától valójában egészen napjainkig az esztétikai mércét magasra emelő irodalomértelmező kutatók nagy többségi véleményének képletbe foglalt lenyomata. Mindezzel a magas- és a tömegkultúra egymásra hatásának vizsgálata – talán széles körű értelmezési tartományt veszítve – kiesik a látókörükből, s nemegyszer borzongást kelt bennük, ha valaki egyazon horizontba állítja ezeket az esztétikai minőségükben egymástól oly távoli alkotásokat.

Az előadó a 19. század utolsó harmadának néhány olyan korproblematikájáról szól, amelyek a korabeli ponyvák használatát, felhasználását, befogadását érintik. Összefoglalja nemzeti klasszikusaink írásgyakorlatát, és visszatekint az elmúlt fél évszázad ezekre vonatkozó kutatásaira, eredményeire, változásaira.

CHIKÁNY JUDIT

PhD-hallgató, ELTE

A hazai népies ponyvakutatás problémái 2.0

A régi hazai népies ponyvák kutatásának problémáit első ízben Pogány Péter (1923–1993) összegezte 1958-ban. A kutatást nehezítő okok között említi, hogy nincsenek a katalogizálva a fennmaradt ponyvanyomtatványok. Az elmúlt 65 évben hazánk nagyobb ponyvagyűjteményeit őrző közgyűjtemények leltárba és katalógusba vették a ponyvanyomtatványokat is, készültek nyomtatott részbibliográfiák, s ezek a kiadványok többnyire az online katalógusokban is kereshetővé váltak. Azonban, ha a kutatót például egy-egy témakör megjelenése érdekli a ponyván, vagy akár szívesen böngészne egy gyűjtemény ponyvaállományában, már nehézségekbe ütközik.

Az előadás azt a kérdést kívánja körbejárni, hogy napjainkban mi jelent nehézséget a ponyvakutatás során, valamint rövid áttekintést nyújt arról, hogy a 19. századi kéziratos ponyvajegyzékektől napjainkig milyen – nagyrészt kéziratosban maradt – kiséretek történtek a ponyvák lajstromba vételére, rendszerezésére.

TÓTH DÓRA
muzeológus, PIM; PhD-hallgató, ELTE

Tanulságos, és, szép, történet, a, magyar, nép, számára **Ponyvafüzetek címelemzése**

A ponyvafüzetek kapcsán különösen fontos volt a címválasztás, hiszen a vásárokon való gyors értékesítés vagy a házalók listáiról való választás miatt hatásos címmel kellett bírnia az eladásra kínált műnek. A jó cím megjelölte a szöveg műfaját, illetve azt is, hogy hány képet tartalmaz a könyvecske. Ezért az előadó vizsgálat alá vonta a *Jó könyvek* (80 füzet), a *Magyar Mesemondó* (156 füzet), a *Históriák, nóták* (220 füzet) és a *Rózsa Kálmán és neje* (PIM, 104 füzet) kiadványok címeit. A leggyakoribb szavakból kiolvasható címadási stratégia megmutatja, milyen hívószavakkal igyekeztek fölkelteni a vásárlók figyelmét a kiadók. Így megvizsgálható, hogy a kiadók a ponyva jellemző tulajdonságai közül melyeket tartottak célravezetőnek hangsúlyozni, címlapjukra tűzni – legyen az a moralizálás, a szenzáció vagy az érzelmesség. Az is kézzelfoghatóbbá válik, milyennek mutatkozik ezek alapján a ponyvakiadványok beleértett olvasója – amelyet a kiadók képzeltek el.

KUSPER JUDIT
PhD, intézetigazgató, egyetemi tanár, EKKE

Populáris regiszterek, népszerű olvasmányok szerepe **az olvasóvá nevelésben – az antik mitológiai témák példáján**

Vitathatatlan, hogy a populáris irodalom irodalomtörténetünk minden szakaszában jelentős hatást gyakorolt az úgynevezett magas irodalomra vagy nyílt kánonra, s ennek hangsúlyozása a kortárs irodalomtanítás egyik nagy adóssága. Az előadás bemutatja a populáris irodalom különböző műfajainak az olvasási szokások kialakulásában, olvasóvá nevelésben játszott szerepét néhány klasszikus és kortárs példán keresztül. Egyrészt a populáris és a kanonizált művek párbeszédére fókuszál, másrészt irodalomtanítás-történeti szempontból is megvilágítja a ponyva és populáris irodalom olvasásra (szövegértésre, szimbólumértésre stb.) gyakorolt hatását.

E kanonikus szempontú vizsgálat során ugyanakkor feltehetjük azt a kérdést is, hogy változott-e az elmúlt bő kétszáz évben a ponyvairodalom oktatásban betöltött szerepe, illetve milyen viszonyulási pontokat figyelhetünk meg a két évszázaddal ezelőtti kurrikulumokban és napjaink tantervi szabályozóiban.

A nagyobb kutatás részeként létrejött konferencia-előadás egy jól körülhatárolható téma, az antik mitológiai ábrázolásának különböző műfaji lehetőségeire,

műfajok és kánonok közötti párbeszédére keres példákat 18. századi és kortárs alkotások között, bemutatva e szövegek olvasásának és kutatásának lehetséges módzatait.

KISS DÁVID

PhD-hallgató, tanársegéd, EKKE; magyartanár, Gödöllő

„Ponyva” a középiskolai irodalomtankönyvekben?

A netgeneráció olvasási szokásainak radikális változásai (a klasszikus szépirodalom olvasásának romló tendenciái), az irodalmi művek által a múlthoz való szerves kapcsolódás háttérbe kerülése, az irodalomtanításnak a lexikális tudást átadó gyakorlata, valamint a digitális és populáris kultúra (képregény-adaptációk, számítógépes és konzoljátékok, applikációk stb.) ugrásszerűen növekvő presztízse folyamatosan mélyíti az irodalomtanítás válságát.

A populáris művek tananyagba emelését, ezáltal az olvasmányok körének a ma fiataljait körülvevő mediatiszt világra felé való elmozdítását a Nemzeti Alaptanterv 2020-as módosítása sem hozta el, sőt még inkább a klasszikus irodalom irányába billentette a mérleg nyelvét (például a 2024-től érvényes magyar érettségi követelményekben a kötelező szerzők mellé került négy új névből három 19. századi alkotó). A NAT irányelvei és műveltségterületei alapján létrehozott Kerettantervekben korábban sem jelentek meg tételen populáris művek a középiskolai képzési szinten, bár egyes tankönyvek (eltérő fókusszal) feldolgozták a népszerű irodalom témakörét, vagy utaltak populáris művekre.

Az előadó kísérletet tesz a leginkább meghatározó, forgalomban lévő (vagy elmúlt években legszélesebb körben használt) irodalomtankönyvek és digitális tudástárak bemutatására, illetve értékelésére a populáris regiszter vonatkozásában. A tankönyvek elemzésekor nem törekszik a populáris irodalom jelenlétének teljes körű vizsgálatára, csupán azt méri fel, hogy az egyes tankönyvcsaládokban melyik témakörökben és milyen módon jelenik meg a popkultúra. A tankönyvek elemzése során kiemelt figyelmet fordít a mitológiát tárgyaló fejezetek áttekintésére.

A tankönyvelemzés kvalitatív fókuszú, komparatív jellegű; ugyanannak a témakörnek (népszerű irodalom) a tankönyvi szövegeit veti össze, feltárva a populáris irodalom megközelítésének és értékelésének eltérő szemléletét, amely fontos összetevője lehet a tanulói motiváció előmozdításának. A különböző feladattípusok vizsgálatával és értékelésével a tankönyv tanulásirányító, tanulástámogató funkciójának minőségére következett.

Mit számítanak a férfiak a sziklák és a hegyek mellett?

Nők a populáris regiszterben

Mi történt volna Harry Potterrel, ha nem ül le vele szembe első iskolai napján Hermione Granger? Ki pakolta volna össze a csomagjukat, amikor köszönés nélkül hoptanáltak egy napokig csendesebb környezetbe? Vajon a paradicsomi Évát hány másik követte? Miért mindig csak a legkisebb királyfi történetét meséljük el? És ki varrta fel a kabátgombját a márciusi ifjaknak?... A klasszikus irodalom eszköztárának felhasználásával keletkező populáris művek új párbeszédlehetőséget teremtenek a befogadó és az irodalmi kánon narratívája között, megjelenítve azokat a nőket, lányokat, asszonyokat, akik másutt csak oldalbordaként, társként jelennek meg.

Hol húzódik a határ a ponyva és a magas irodalom között? Olvasottság, egyéb irodalmi határterületek transzformálási lehetőségei kellene ahhoz, hogy valami „olcsóbb” legyen, mint a klasszikus? Esetleg elég, ha mindenki erről beszél? Ha a klasszikus vásári ponyva sikerét a szájról szájra, kézről kézre járás határozta meg, akkor ma elég bármi, „csak legyen lájk”? Manxhuka Afrodita Merittát idézve: „A tömegkultúra termékei is a klasszikus irodalom eszköztárát, narratív struktúráit használják fel, csak szűkített kóddal (pl. egyszerűbb szókészlet, szintaxis) és erőteljes intertextuális jelleggel (például vándormotívumok, dramaturgiai modellek).” Ma, amikor mindenki az időhiányra hivatkozik, nyerhetünk-e a könnyebb nyelvezetű, közérhető(bb) szövegekkel? S vajon kaphatnak-e nagyobb hangsúlyt a nők?

